

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ



Том 1

Історія української літератури: У 12 т. – К.: Наук. думка, 2013. – Т. 1. – Давня література (X – перша половина XVI ст.). / НАН України; Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; редкол. В. Дончик (голова) [та ін.] : Передмова М. Жулинського. Наукові редактори: Ю. Пелешенко, М. Сулима. – 840 с.

Нова дванадцятитомна “Історія української літератури” подає розгорнуту панораму зародження й розвитку вітчизняного письменства X – XXI ст., його родових, жанрових і художніх форм, унікальних пам’яток і письменницьких особистостей. Видання трактує історію нашої словесності як цілісний тисячолітній процес, як живий еволюційний рух слова й думки, спрямований на утвердження національно-духовної та державної ідентичності, невтомний пошук гармонійної взаємодії між людиною і соціумом, між Україною і світовою цивілізацією.

У передмові до видання М. Жулинський окреслює загальні риси й тенденції національного літературного процесу різних епох і характеризує його зв’язок з історичним розвитком українського народу. Він, зокрема, наголошує: “Особлива функція літератури як духовно рушійної сили полягає у повсякчасному плеканні історичної свідомості, що вкорінена у ґрунт буття народу, оживлює пам’ять і виносить її за горизонт індивідуального досвіду. А це насамперед стосується літератури української, яка століттями пробивала шлях до повної свободи самовираження і, попри всі утиски, заборони, пригнічення, накопичувала духовний потенціал нації” (6). Стисло розглядаючи відповідні історичні процеси, автор констатує: “Важливим свідченням національного відродження України було формування єдиного загальноукраїнського літературного процесу, яке припало на 50–60-ті роки XIX ст., коли активізувалося літературне, культурно-мистецьке й освітньо-просвітницьке життя у Східній Галичині, Буковині та Закарпатті” (12). На початку XX ст. для науковців-гуманітаріїв стало очевидним, що “українці зберегли спільну і єдину етнічну культуру, мову, історичну територію, спільні історичні міфи та історичну пам’ять і на цій основі сформували національну систему базових цінностей та орієнтацій. Завдяки культивуванню поетичного простору, за Ентоні-Д. Смітом, засобами літератури і мистецтва відбувалася загальнонаціональна культурна мобілізація, здійснювалося формування суспільних настроїв і переживань, інспірувалося пробудження історичної пам’яті, національної ідентифікації” (17). Водночас автор передмови не заперечує й фатального впливу тоталітарної доби на історію вітчизняної культури, того факту, що “загалом XX століття в історії України характеризується, по суті, вилученням з історико-культурного контексту національного духу, національних первнів, мови, традицій. У кращому разі вони використовувалися як декоративний елемент у творенні ідеологем, пропагандистських кліше, новочасних міфологем” (18). На думку М. Жулинського, входження України “в еру універсальної планетарної цивілізації не лише передбачає інтегрування в європейську культурну систему”, а й має на меті збереження в умовах глобалізації та уніфікації своєї літературно-мистецької спадщини, свого цивілізаційного образу, його унікальності” (19).

Наші
презентації

Згідно із сучасними історичними студіями, досвід минулого пов'язаний з інтересами суспільного поступу “передусім у царині культурного орієнтування та формування національної ідентичності” (20). Особлива роль вітчизняної літератури в цьому процесі визначена тим, що “національна самоідентифікація українців багато в чому відбувалася завдяки естетичному самоусвідомленню” (20). Тому “історик літератури прагне аналітично увиразнити змістову якість національного духу, який завдяки креативній діяльності письменника з'являється через мовне самовираження в естетичній якості” (21).

У вступі до першого тому (автори – П. Білоус і Ю. Пелешенко) подано аналітично-синтетичний огляд студій над середньовічним письменством від давнини до сьогодення. Посилаючись на М. Грушевського, автори вступу також наголошують на тому, що “сучасні українці є прямими нащадками східнослов'янських племен полян, деревлян, сіверян, угличів, тиверців, дулібів, які здавна проживали на своїх предковичних землях” (49). “Сучасне вивчення української середньовічної літератури, – сказано у вступі, – виносить на порядок денний її постколоніальне прочитання” (50). Тому до вітчизняного історико-літературного процесу зараховані киянин Серапіон Володимирський, анонімний галичанин – автор “Життя Олександра Невського”, митрополити Кирило II, св. Петро Ратенський, чернігівець за походженням святий Олексій Б'яконт. “Важливою ознакою українськості багатьох середньовічних творів, окрім особливостей поетики, є їхня киевоцентричність, яка виразно відчувається в літописанні, деяких пам'ятках ораторсько-учительної прози, у “Слові о полку Ігоревім” та у “Слові про погибель Руської землі” (50).

“Основоположними для української середньовічної літератури того часу поставали поняття традиції, зразка, норми. Середньовічні автори вбачали у Святому Письмі – Біблії – не просто джерело вищої істини стосовно значень слів або словесних конструкцій, а й зразок для наслідування та ідеал риторичного мистецтва. Відповідно, наслідування сакральних та авторитетних текстів ставало риторичним засобом. <...> Нормативність як характерна риса середньовічного письменства засвідчувала прагнення зберегти гармонію, встановлену у світі Богом. Саме дотримання норм, побудова творів і зображення героїв за усталеною схемою і вважається основною умовою майстерності середньовічного автора” (50-51).

У першому томі докладно розглянуто біблійні, богослужбові книги, апокрифи, перекладні проповіді, широко репрезентовано гімнографію доби Київської Русі. Автори відмовилися від розділу “Науково-природнича література”, який неодмінно фігурував у працях радянської доби. Натомість уточнено, що “Шестодневи” і “Християнська топографія” Козьми Індикоплова – це насамперед космологічні твори, котрі містять роз'яснення тогочасних уявлень про світобудову, а “Фізіолог” висвітлено в окремому розділі, бо головне завдання тексту цієї пам'ятки катехитичне – навчання основ християнської віри. Запропоновано нове окреслення жанру “Слова о полку Ігоревім”.

До новаторських моментів у томі належать докладний розгляд літератури другої половини XIII – першої половини XVI ст., яка в історіях українського письменства, виданих раніше, проаналізована досить побіжно. До наукового вжитку вперше введено імена київських митрополитів-проповідників Максима, Теогноста, Петра Ратенського, Олексія Б'яконта, Спиридона. Докладно розглянуті твори Кипріяна, Григорія Цамблака, Фотія Монемвазійського, отця Іоанна. Чимало уваги у виданні приділено перекладній літературі, що успішно розвивалася на українських землях у добу Середньовіччя. Зокрема, широко представлені тогочасні збірники, деякі з них у попередніх історіях літератури не згадані, також докладно розглянуто низку повістей, частину з яких уперше введено до наукового обігу.

Автори першого тому – відомі українські медієвісти Ю. Пелешенко, В. Сулима, О. Александров, Г. Павленко, Т. Трофименко, Є. Джиджора, архієписком Ігор (Ісиченко), М. Трофимук, М. Корпанюк, Я. Мишанич, Р. Ткачук, О. Сліпушко, Д. Сироїд.

О. Б.